

Kvalitetssamordnares syn på det nationella utvärderings-systemet för högre utbildning - nu och i framtiden

Åsa Kettis

Under perioden 15 juni - 17 september 2012 besvarade landets kvalitetssamordnare/motsvarande en enkät vars syfte var att identifiera lärosätenas erfarenheter av systemet så långt. Vid beaktande av svaren är det viktigt att ha den aktuella tidsperioden i åtanke. Vid tidpunkten hade ingen granskning gått ”varvet runt”, dvs. det stod inte klart hur processen efter omdömet bristande kvalitet skulle komma att se ut. Totalt 22 personer besvarade enkäten som genomgående bestod av öppna frågor.

I enkätsvaren framförs kritik mot bland annat systemets validitetsbrister, problemen med självvärderingsarbetet, systemets brist på utvecklingssyfte och dess likriktande kraft. Många anser att systemet inte mäter utbildningarnas kvalitet på ett tillfredsställande sätt, vilket inte hindrar att det har gett en del positiva effekter.

Nuvarande utvärderingssystemets fördelar

På frågan om vad som - så här långt - varit det bästa med utvärderingssystemet var det flera som svarande att det har bidragit till att sätta fokus på målen i examensordningen och hur de examineras - dvs. ’constructive alignment’ - liksom hur progression säkerställs. Flera menar att det har bidragit till implementeringen av Bolognareformen. Någon anser att det är först nu som ”Bolognaprocessens intentioner slutligt tas på helt allvar”.

Flera tycker att det är positivt att systemet sätter fokus på de självständiga arbetena - det har bidragit till kvalitetsutveckling på området i form av konkreta åtgärder med syfte att förbättra handledning och bedömning. Bedömningskriterier har utvecklats eller setts över såväl för självständiga arbeten som för andra examinationer.

Några uppskattar att lärarkollegiet har getts anledning att gemensamt ser över ”sina” utbildningar - hela utbildningsupplägg har kommit att diskuteras och omprövas och nya sätt att förbättra kvaliteten i utbildningen har identifierats. Någon menar att det har bidragit till ett ökat samarbete mellan lärosätena. Några anför att utvärderingen har gjort det möjligt att komma åt dysfunktionella miljöer som lärosätet själv inte riktigt kommer åt.

Andra styrkor som förs fram är att alla motsvarande utbildningar granskas samtidigt av samma bedömargrupp och i relation till samma kriterier och att de självständiga arbeten blindas. Några för fram att informationen från Högskoleverket och kommunikationen med dess personal har fungerat väl. Någon uppskattar att systemet skapar ett annat underlag för resursfördelning än antal studenter.

Nuvarande utvärderingssystemets påverkan på lärosätets eget kvalitetsarbete

Som svar på frågan om systemet har påverkat kvalitetsarbetet och/eller kvalitetsutvecklingen på det egna lärosätet nämns återigen ett ökat fokus på lärandemål och självständiga arbeten samt kopplingen dem emellan. En del har genomfört egeninitierade ”förgranskningar” av

självständiga arbeten. Förberedande övningstillfällen för uppsatsskrivande har också setts över, liksom handledning och examinationskriterier. Krav på förkunskaper inom huvudområdet har skärpts för att ämnesdjup ska kunna säkerställas.

Vidare har systemet stimulerat till översyn av utbildningar i sin helhet och till dialog mellan ansvariga för olika utbildningar inom samma omgång samt mellan olika nivåer inom universitetet. Någon anser att systemet har bidragit till att ge rektor en unik insyn i lärosätets utbildningar. Någon menar att Högskoleverkets granskningar skapar förutsättningar för genomförande av lärosätesövergripande förändringar, t ex med avseende på självständiga arbeten och examinationer. Till det hör att tydliggöra det som tidigare har varit informella processer, t ex i form av riktlinjer för självständiga arbeten. Något lärosäte har analyserat omdömena och uppmärksammat utbildningar på gränsen till underkänt respektive mycket god kvalitet på det som underlag för fortsatt utvecklingsarbete.

Någon menar att resultatfokuset har lämnat mindre utrymme för arbete med förutsättningar och processer och att interna utvärderingar och andra större projekt fått stå tillbaka med hänsyn till Högskoleverkets utvärderingar. Andra anser att ledningen har betonat vikten av att inte bara vara reaktiv utan proaktivt fokusera på det interna kvalitetsarbetet - oavsett Högskoleverkets utvärderingar.

Systemet har också tvingat fram beslut om utbud. Det har till största delen handlat om registervård, men också om prioriteringar.

Problem med nuvarande utvärderingssystem

Problem till följd av själva utvärderingsmodellen

Systemets ensidiga fokus på det *självständiga arbetet* kritiseras. Det anses vara problematiskt att man uttalar sig om utbildningens kvalitet när det huvudsakligen är de självständiga arbetenas kvalitet som bedöms och det med endast en bedömare per arbete. Helhetsbilden av en utbildnings kvalitet fångas inte, dvs. systemet har bristande validitet. Eftersom bedömningen inte motsvarar reell kvalitet innebär det att en utbildning med epitetet bristande kvalitet inte behöver vara av dålig kvalitet. Det innebär på motsvarande sätt att en utbildning som fått betyget mycket hög kvalitet inte självklart kan användas som exempel på "best practice".

Självvärderingarna har varit svåra att skriva. Det har varit oklart hur en bra resultatredovisning ska se ut och svårt att identifiera underlag som stödjer en sådan redovisning. En strikt tolkning av resultat är studenternas genomförda tentamen, pm, labbrapporter mm. Dessa arkiveras dock inte regelmässigt. Vissa resultat finns att hämta hos enskilda lärare men värdet för dessa underlag blir urholkat då graden av representativitet och relevans blir svårt att leda i bevis för den som ska beskriva dessa resultat som examensmålen uppfyllande.

Ett annat problem är att självvärderingen och de självständiga arbetena *inte är från samma tidsperiod*: självvärderingen beskriver nuläget medan arbetena är resultaten av en utbildning som började för ett antal år sedan och som inte behöver motsvara nuläget.

Ett annat problem som lyfts fram är *förordningens examensmål*. De är svårtolkade och framförallt inte avsedda för att användas för denna typ av utvärdering.

Det är *problematiskt att det är huvudområden som utvärderas*. Olika lärosäten har definierat huvudområden olika, vilket begränsar jämförbarheten i de olika projekten. Högskolverket utvärderar en hel examen (enligt modellen) men ämnena lämnar ifrån sig en självvärdering

som täcker 90 hp av en kandidatexamen - och i värsta fall examensarbeten som skrivits på termin tre. Det finns en fara i att utvärderingssystemet styr mot fler utbildningsprogram och färre examina baserade på fristående kurser framöver.

Systemet missgynnar bredd i utbildningen, då djup inom huvudområdet får så stor betydelse. Det finns en tendens till hårdnande antagningskrav till studier på avancerad nivå. Det medför att systemet inte gynnar tvärvetenskaplig och tillämpad utbildning.

Systemet påverkar synen på vad som ska synas i det självständiga arbetet. Det blir alltså normerande och begränsar därmed i den akademiska friheten.

Systemet missgynnar små utbildningar genom att få arbeten kan få stora konsekvenser. Små utbildningar har dessutom svårare att visa på underlag. Bedömningskriterier för andra examinationer än självständiga arbeten kanske inte finns i skriftlig form, utan i lärarnas professionella bedömning och de har mer sällan tillgång till resultat från olika utvärderingar.

Det är också beklagligt att allt arbete som både bedömargruppen och Högskoleverket lägger ner för att komma fram till ett omdöme inte återförs till lärosätena som underlag för utvecklingsarbete.

Det är ett problem med all den utbildning som inte omfattas, dvs. utbildningar med färre än fem arbeten.

Problem relaterade till genomförandet

Det har varit ett stort problem att man *byggt planet under flygturen*. Det har bidragit till oklar organisation och information runt utvärderingarna. Vid tidpunkten för genomförandet av föreliggande enkät var t ex processen för dem som fått betyget bristande kvalitet fortfarande inte känd. De korta tidsramarna för självvärderingarna har varit ett annat problem då det leder till krockar med annan verksamhet. Lärarna är hårt uppbokade långt i förväg och inledningsvis var det ganska mycket förskjutningar i tidtabellen. Det skapar problem, eftersom det är en arbetskrävande utvärdering. Någon respondent skattar självvärderingsarbetet till 200 timmar/examen.

Olika direktiv har gällt för olika projekt. Det har varit skillnader i detaljeringsnivå avseende kriterier och anvisningar i övrigt i förhållande till självvärderingarna. Det har varit uppenbart att bedömargrupperna har arbetat utifrån olika förutsättningar och använt olika ribbor. Informationen om självvärderingarnas vikt och betydelse har varierat mellan ämnen. En del har fokuserat på uppsatserna, medan andra har vägt självvärderingen i större utsträckning. En del bedömargrupper har uppvisat bristande förmåga att formulera kriterier, vilket också har försvårat. En del skillnader mellan de olika projekten beror på vilka examensmål som valts och ämnets karaktär, men inte alla. Mot bakgrund av detta ifrågasätts om likvärdighet uppnås såväl mellan som inom olika utvärderingsprojekt.

Studentrepresentationen vid lärosätesintervjuerna har inte fungerat som tänkt och någon menar att de webbaserade platsbesöken i vissa fall skrämte studenterna och fått dem att känna sig utsatta. Efter att SFS fick ansvar för att rekrytera studenter verkar studentintervjuerna ställas in om SFS inte lyckas med sin uppgift. Det är troligen svårt för kårerna att ha kännedom om studenter på små utbildningar.

Någon anser att det *politiska spelet* kring systemet har varit det mest problematiska och något som kan bidra till minskad tillit till högskolan från t.ex. politikerna och allmänhetens sida. Många högskoleledningar har lagt för mycket kraft på att debattera det externa systemet istället för att ta tag i sina interna kvalitetsfrågor.

Är utvärderingarna likvärdiga, förutsägbara och transparenta?

De flesta menar att systemet inte lever upp till kraven på likvärdighet, förutsägbarhet och transparens, även om graden av kritik varierar. De skäl som anges återspeglar i hög grad de brister som respondenterna förde fram som svar på föregående fråga.

Instruktionerna för skrivande och bedömning av självvärderingen är otydliga och ibland har motstridig information lämnats, vilket har skapat problem på lärosätena. Bedömarna har ofta inte lyckats skapa tillräckligt tydliga kriterier, självvärderingarnas betydelse är oklar och bedömningen av självständiga arbeten otillförlitlig (endast en bedömare per arbete). Det har dessutom visat sig vara svårt att redovisa måluppfyllelse för vissa mål. Någon anser att mättekniken är transparent och tydlig, men att den som resultat har blivit för mekanisk. Det är dessutom oklart vad som faktiskt bedöms - skälen till avgivet omdöme går inte att utläsa tydligt i utlåtandena, vilket gör dem begränsat användbara för kvalitetsutveckling.

Vidare har bedömargrupperna arbetat för olika. Av deras olika sätt att formulera sig i resultatrapporterna framgår att det inom vissa utvärderingsprojekt varit högre och mer detaljerade krav för att uppnå hög respektive mycket hög kvalitet. Olika huvudområden har som följd fått påfallande olika stor andel av examina med bristande betyg. Skillnaderna kan delvis bero på den skillnad som alltid finns mellan olika grupper i peer review-förfaranden.

Någon menar att det faktum att 25% av de granskade utbildningarna bedöms ha bristande kvalitet, medan endast 14% har bedömts ha mycket hög kvalitet reser frågetecken. Är det så illa som utfallet ger antydning om? Eller är det ett resultat av kvalitetsgranskningssystemet snarare än utbildningarnas faktiska kvalitet? Om det senare gäller kan lämpligheten i att presentera resultaten i Resultatsök ifrågasättas. Det inverkar dessutom menligt på Sveriges internationella rykte som utbildningsnation och rekryteringen av internationella studenter - och det på potentiellt svag grund.

Några är mer positiva och tycker att systemet är någorlunda likvärdigt och att utvärderingarna varit förutsägbara genom att utgå från examensmålen. Institutionerna har dessutom sällan blivit förvånade över resultatet. Någon menar att processen har utvecklats till det bättre under resans gång. HSV har utverkat och publicerat riktlinjer för bedömare respektive för ifrågasatta examina. Någon anser att resultatsök har medverkat positivt till transparens och tillgänglighet.

Förslag på förändringar inom ramen för det rådande systemet

Även dessa förslag följer till stor del av de brister som iakttagits i nuvarande system enligt ovan.

Ett reviderat system i större utsträckning än nu bör bygga på förtroende och kvalitetsutvecklande aktiviteter. Nuvarande system är extremt inriktat på kontroll.

Bibehållet fokus på examensmål förordas, även om de kan behöva ses över. Examensmålen bör dessutom aktivt kunna viktas olika för att ge ett mindre mekaniskt system.

Vidare bör utbildningarna bedömas mer i sin helhet. Större hänsyn bör tas till självvärderingarna, som även bör innehålla redovisning av förutsättningar och processer förutom resultat. Dessutom bör särskilda omständigheter kunna beaktas, t ex pågående utvecklingsarbete. Uppsatserna bör tonas ned och minsta antal arbeten utökas till 8-10. Alumnenkäten bör tas bort, eftersom den inte tycks ha använts och är dyr. Ett ytterligare förslag är att begränsa utfallet till två omdömen, ifrågasatt kvalitet eller godkänd dito.

Någon föreslår en förenklad självvärdering som inte är så arbetskrävande, möjligen genom att låta den fokusera på ett område med tillhörande delmål istället för alla tre. Denna kan sedan

följas av fördjupning för dem som inte verkar hålla måttet. Alternativt görs stickprov med mer omfattande självvärdering.

Någon föreslår att man endast borde utvärdera grundnivå och avancerad nivå, inte magister och master var för sig. Det är svårare visa progression inom alla mål för magister.

Magisterexamina mynnar ofta ur masterprogram med möjlighet att ta en magisterexamen. Låt denna möjlighet vara kvar, men utvärdera helheten på avancerad nivå, dvs. masternivån.

När det gäller själva *genomförandet* lämnas följande förslag. Mer likvärdigt arbetssätt mellan olika projekt och bedömargrupper. Tydligare anvisningar för självvärderingen liksom för processen för ifrågasatta utbildningar. Tydligare direktiv till bedömarna, större enhetlighet mellan projekten och tydlig redovisning av grunderna för bedömningen. Därtill rekommendationer om förbättringar i relation till de mål som får bristande kvalitet. Man önskar vidare längre tid för självvärderingarna, liksom fysiska platsbesök av bedömargruppen.

Hsv föreslås systematiskt metautvärdera respektive omgång och - mer än vad som sker nu - successivt förbättra och utveckla instruktioner mm. Hsv föreslås vidare inrätta en referensgrupp med kvalitetssamordnare för snabb implementering av förbättringar av praktisk karaktär. Någon förordar en paus för en ordentlig översyn av systemet

Förslag på framtida, nationell modell för kvalitetssäkring av högre utbildning

Man önskar ett mer långsiktigt nationellt utvärderingssystem baserat på de samlade erfarenheter som gjorts sedan 1995. Det ska vara utvecklingsinriktat, transparent och likvärdigt, internationellt anpassat, kostnadseffektivt och obyråkratiskt. Det ska omfatta granskning av förutsättningar och processer utöver resultat, baseras på kollegial granskning och ge god återkoppling till lärosätena. Ett par menar att även lärosätets resursutnyttjande bör utvärderas och ytterligare någon att utvärderingssystemet även bör omfatta utbildning på forskarnivå.

Några betonar särskilt att de vill bevara vissa element i nuvarande system. Till dessa hör fokus på examensmål och 'constructive alignment', liksom det att motsvarande huvudområden granskas samtidigt och av samma bedömargrupp. Någon anser att utvärdering bör ske i relation till alla examensmål för att helheten ska kunna fångas på ett rättvisande sätt.

Flera förslag pekar mot ett system där ett större ansvar för kvalitetssäkring läggs på lärosätena med ett nationellt system som kontrollerar att detta ansvar tas på ett bra sätt. Flera respondenter föreslår återintroduktion av kvalitetsarbetsgranskningar, men utifrån de förbättringar som skett tack vare Hsv:s nuvarande system. En sådan granskning av lärosätets kvalitetssäkringssystem skulle kunna kombineras med utvärdering av utbildningarnas kvalitet genom slumpmässigt urval av utbildningar vid respektive lärosäte. Möjligheten att genomföra utvärderingar på förekomman anledning med skarpa sanktioner bör också ses över. Någon föreslår tematiskt inriktade utvärderingar. Att som nu utvärdera alla enskilda utbildningar på nationell nivå ses som alltför resurskrävande.

Några har inga synpunkter på utformningen av ett framtida system. Andra har inget specifikt förslag men slår fast att perspektiv/system/metod bör ändras då och då för att lärosätena inte ska inrätta sig alltför mycket till ett visst sätt att utvärdera. Någon tycker att det vore bra att ha en mer långsiktig plan för hur den variationen ska ut. Ytterligare någon betonar det motsatta - att vi bör hitta ett system och hålla fast vid det, så att det går att göra jämförelser över tid.

Någon menar att vi, efter dramatiken med det nuvarande systemet som var helt oprövat, skulle behöva återhämta oss med något internationellt beprövat.